

Mineviku radadelt tänapäeva Raplasse

Ühistöö : Rapla maakonna ajaleht, nr. 94, 9 august 1973

Alles hiljuti seisid Rapla alevi keskuskes oleviku ja mineviku esindajad vastakuti: ühel pool maanteed neljakorrukseline klaasi rohkusest helendavate seintega lõpetamist ootav suurhoone; teisel pool teed vana, ajahambast puretud maadligi pikk puumaja. Selle lammutamist vaatasid pealt kaks hallipäist Rapla elanikku. Üks ütles: «Vaata, Rapla algus koristatakse ära!» Kas see sada aastat Tallinna ja Viljandi maantee ühinemiskohal jalakäijate ja sõidukite liiklemist valvanud vana ehitis Niimanni maja oli Rapla algus? Rapla kui asustatud koha algus kuulub palju kaugemasse aega.

1. Kõige vanemaid andmeid Rapla kohta leidub 13. sajandist pärinevas Taani hindamisraamatu Eestimaa nimistus. Selle hindamisraamatu Eestimaa lehed on koostatud aastatel 1241—1242, kui muistse Põhja-Eesti maakonnad Rävalla, Harju ja Viru olid üle kahe aastakümne olnud Taani ristisõdijate valduses. Mainitud nimistus märgitakse 8 adramaa suurust küla Rapal (12.—13. sajandil tähendas adramaa talu, mille põlde hariti ühe adraga). Kus see küla paiknes? Muistset ajal rajati eluasemed võimalikult vete juurde. See lubab järeldada, et Rapal asus jõe ääres. Kui palju selles külas võis olla elanikke, pole andmeid. Tolleaegsed pered polnud väikesed; oli suurperesid, kus isa ja poegade perekonnad elasid koos. Võime oletada, et muistses Rapla külas võis elada umbes 50—60 inimest. Arvatakse, et Taani kuninga valdusi loendasid Eesti alal katoliku preestrid, kui nad rahvast ristasid. Loenduse ajal Rapla kihelkonda veel ei olnud, see moodustati 13. sajandi lõpul. Tõenäoliselt oli selleks ajaks Rapla küla mõningal määral kasvanud ja sai keskuseks uuele kihelkonnale. Küla lähedale ehitati 14. sajandi algul kihelkonnakirik. 1346. aastal müüs kuningas Valdemar IV Atterdag oma Eestimaa-valdused Saksa ordule (viimane omakorda järgmisel aastal Liivi ordule). Kas Rapla küla oli alles pärast maa sattumist ordu võimu alla, on teadmata. Küla võis hävida samal viisil nagu paljud teised muistsed eesti külad mõisate rajamise aegu. Küla maad mõisastati (Rapla mõisa varemete jäänused asuvad samuti jõe lähedal).

2. Läänud sajandi teisel poolel kehtestatud agraaruuendused (teorendi kaotamine jt.) töid maarahva ellu suuri muutusi. Kihelkonnakeskustes ja teedesõlmedes hakkasid tekkima asulad. Esimesed majad Rapla alevikku ehitati samuti möödunud sajandi teisel poolel. Iga asula arenemiskäik on seoses liiklemisoluudega. Rapla arenemistelgedeks on olnud Tallinna ja Viljandi maantee. Üks esimesi Rapla maju Tallinna maantee ääres on apteegihooned. Apteek avati 1866. a. detsembris, maja on aga enne seda valmis olnud. Apteegi naabrusesse ehitati postkontor, esialgu ühekorruselise telliskivihoonena; selle lõunapoolse otsa juurde postivedaja elamu (mis on säilinud endisel kujul). Postkontori majas sai ruumid ka Karskuse Kuratooriumi raamatukogu ja samale asutusele kuuluv teemaja. Kui 1905. a. revolutsiooni lained jõudsid Raplasse, asus selles majas Rapla Revolutsiooniline Komitee, kes juhtis tööliste ja talupoegade relvastatud ülestõusu. Apteegi põhjapoolseks naabriks sai hiljuti lammutatud Niimanni maja. Selles oli aleviku esimene kauplus, omaniku nime järgi Roobergi pood. Üsna üheaegu Niimanni majaga ehitati jõe silla juurde ühekorruseline eeskodadega kivimaja. Ka selles majas oli kauplus Rumbergi pood, maja jõepoolses otsas aga pagariäri ühes selle juurde kuuluva pakktoaga. 1929.—30. a. paiku elas selles majas oma lapsepõlveaastail Raimond Valgre (endine perekonnanimi Tiisel). Kümmeaastat tagasi ehitati majale teine korrus peale. Maja alumisel korrusel asuvad ajalehe «Ühistöö» toimetuse ja hoiukassa. Tallinna maanteest lääne pool oli ehitisi natuke rohkem. Kohaliku vanarahva teadmise järgi on nende seas olnud vanemateks Alu kõrtsi hoone (praeguse pangamaja kohal) ning hobupostijaam (poolelioleva haldushoone kohal). Esimese kohta peab märkima, et kõrts ei olnud tol ajal mitte ainult joogikoht, vaid ühtlasi öömaja teekäijatele ja voorivijatele. Peale selle täitis kõrts teatud määral ka rahvamaja ülesandeid. Kirikutekonnast astusid paljud kihelkonna inimesed kõrtsi sisse mitte selleks, et viina või õlut juua, vaid et teistega kokku saada. Kõrtsis sõlmiti tihtipeale töölepinguid (sulaste ja tüdrukute kaubad). Ka need reisijad, kes liikusid hobupostijaama sõidukitega, kasutasid kõrtsi öömaja. Alu kõrtsil on olnud õuel ka ajaviiteruum-mängutuba, kus mängiti veeremängu. Hobuposti jaamast lõuna pool asusid kroonuviinapood (praegu trikotaažikauplus), rahukohtumaja (nüüd on majas korterid), pritsimaja, Rikka elumaja (ümber ehitatud võõrastemajaks) ja lõpuks madal kivihooned, rahvasuus tuntud

«lambatalli» nime all (nüüd pehme mööbli töökoda). Hobupostijaama juures on olnud veel väike elumaja, kus on olnud ka värvimisele saadetavate kangaste vastuvõtukoht. Tallinna maantee ääres oli kokku 7 asutust ja 6 elumaja, Viljandi maantee alguses polnud läinud sajandi lõpul rohkem kui 2 asutushoonet: paekivist tohtrimaja ja üle tee põhja pool politseijaoskond. Tohtrimajas (nüüd siseasjade osakond) oli arsti vastuvõturuum ja mõne voodikohaga hospital. Esimene arst Raplas oli Axel Kusmanoff, keda vanarahvas mäletab tubli arstina. Jõe ääres sillast lääne pool oli paekivist sepikoda ühes sepa elukorteriga ja rätsep Lintsmanni maja (seda enam ei ole). Sillast ida poole ehitati veel teine kõrtsihoone Kotsu kõrts (nüüd elamu, Jõe t. 3), mis kuulus Valtu mõisale. Kokku oli jõest lõuna pool 18 hoonet. Tarvitajate kooperatiivi üks esimesi kauplusi asus alevikust väljas, Raikküla ja Kuusiku tee hargnemiskoha juures erahoones.

Eelmise sajandi viimasest veerandist pärit fotolt on näha, et jõest põhja pool asuva tornita kiriku naaberehitised olid siis vaid pastoraat ja kirikuõue jõepoolses väravas kolme avaga kellatorn. Lääne pool, kus nüüd on tänavad majadega ja haigla, laius põld rukkiahakkidega. Nüüdse kivisilla asemel ühendas jõekaldaid puitsild. Kruusatatud maantee hargnes kaheks: parempoolne haru käändus kiriku tagant Tallinna poole, vasakpoolne aga pöördus kellatorni eest kirikuaia ja põllu vahelt Alu poole. Kirikuaia ja Tallinna maantee vahelisel kolmnurgal kellatorni juures peeti neljapäeviti turgu. Ongi kõik, mis läinud sajandi lõpul ja käesoleva algul oli Raplas olemas. Kiriku ja pastoraadiga kokku 20 hoonet, millest pooled olid asutuste omad. Imelikuna näib, et Raplas ei olnud sajandi lõpul veel kooli. Rahvahariduse edendamine oli tol ajal muudest ühiskondliku elu aladest tagapool. Kolme õppeaastaga vallakool asus 1 km Raplast Tallinna poole, vallamaja (praeguse külanõukogu) lähedal. Peale vallakooli tegutses ka erakool Külmanni kool, mis asus teisel pool maanteed metsa ääres. Seal pandi peamine rõhk keeltele - õpetati vene, saksa ja ka prantsuse keelt. Kuue õppeaastaga nn. ministeeriumikool avati Raplas 1913. a. sügisel. Sajandivahetuse paiku erutas Rapla elanike meeli Tallinn—Viljandi kitsarööpmelise raudtee ehitamine. Esialgse plaani järgi kavatsatud rajatav raudteeliin tuua Raplast läbi. Raudteesihi mahamärkimiseks oli vaja kohapealse maavaldaja nõusolekut. Maa kuulus tol ajal peamiselt mõisnikele. Rapla maade valdaja oli Alu mõisnik R. von Lilienfeldt, kes ei andnud nõusolekut. Äraütlemist põhjendas ta sellega, et rongide liiklemine rikub rahu ja on tuleohtlik (tol ajal köeti vedureid puudega). Valtu mõisa omanik A.-G. de Soucanton (rahvasuus Suka Anton) aga arvestas raudteetranspordi kasutamise võimalust mõisa majandamises ja andis nõusoleku. Raudtee ehitati läbi Valtu maade. Rapla alevikust jäi raudteejaam 3 km eemale. Jaama juurde tekkis ajapikku omaette väike asula. Ka uue kiriku ehitamine, mis algas möödunud sajandi lõpuaastail, oli elevusttekitav sündmus. Vana kiriku lammutamisel tuli kiriku põranda alt välja teine põrand, s. o. eelmise kiriku põrand ning selle alt inimeste luid ja turviseid. See olevat andnud rohkesti kõneainet. Ehitustööde juht olnud Kuusikult pärit ehitusmeister Karl Väides, üks selleaegseid paremaid kiviehituse asjatundjaid. Ehitustöölised olnud kihelkonna talupojad. Kirik valmis 1901. a. Kirikud on möödunud aegade tunnistajad. Kirikuõue maanteepoolsel alal seisavad vanad kiviristid, mis tõendavad, et kunagi on kiriku juures olnud kalmistu. Ristid on raiutud kõvast paekivist, enamasti rattakujulistena, rist sees. Need on töödeldud puhtalt, meistrikäega. Mõnel ristil on veel pealkirjad osaliselt nähtavad, mõnel neid ei ole. Kirikuõue peavärava juures kõnnitee kõrval seisab rattakujuline rist, mille kirjad on veel täiesti loetavad. Selle risti alusele on raiutud tekst: «ANÕ 1656 MEEPERE MATZ». Ühel teisel ristil paistab aastaarv 1616. Nagu nimi MEEPERE MATZ lubab järeldada, on kalmistule maetud eesti soost elanikke. Kohanimi Mäepere esineb Valtus (perekonnanimesid tol ajal veel ei olnud), arvatavasti ongi Mats olnud sealt pärit mees. Veel kaugemast minevikust on kiriku õuel umbes 30-liitrine kivist pada. See pada või ristimisvaagen olnud kasutamisel katoliku ajastul (13.—16. saj. I p.) massiliste ristimistalutuste puhul. Rapla trükikoja esise väikese pargiala eesserval kasvab põlistamm, mida tuntakse «Priiuse tamme» nime all. Selle olevat istutanud Rapla talupojad pärisorjuse kaotamise mälestuseks 1816. aastal.

3. Alevi õigused sai Rapla 1945. aastal ja sellest peale on ta pidevalt kasvanud. Kui 1950. a. moodustati rajoonid, sai alevist rajoonikeskus. Järjest kerkib uusi ehitisi. Ehitatakse uut haldushoonet, millest töötab tulla alevi esinduslikumaid maju. Juba kaugelt seovad alevisse tuleja pilgu Mahlamäe suurpaneelilamud. Päris omaette linnaosa on Rapla KEK-i nägusad majad. Omaaegne raudteejaama asula on juba liitunud aleviga. Tänapäeval on Rapla 330 ha suurune alev, kus on 47 tänavat ja 610 maja (sellest individuaalmaju 390) ning mitmeid käitiste tsehhe.

Uute tänavatega ja majade kerkimisega on laienenud ja kasvanud ka Rapla roheline pale. 1925—1930 istutatud puud ja põõsad on hästi sirgunud ning pakuvad silmale meeldivat pilti ja kuumal ajal mõnusat varju. Ka haljasalad jõe ääres on nägusad ja kutsuvad. 1. jaanuaril 1973 oli alevis 4900 elanikku (1959. a. rahvaloenduse ajal 3100). Eriti jõudsasti on alev kasvanud viimase kümne aasta jooksul. Tõusutendents jätkub. Kaasaegses Rapla suuralevis võib kõndida päev läbi ja ikkagi jääb mõni paik veel nägemata. Kes Raplas on elanud siis, kui ta oli alles väiksekene, katsub alevis leida vanu tuttavaid kohti. Viljandi maantee lähedal, seal, kus kulgeb nüüdne Mahlamäe tänav, oli kauni kasesaluga paik, mida kutsuti Mahlamäeks. Toredatele, nõtkekoosalistele kaskedele olid paiga madalamal alal kaaslasteks kohevad, laiakshargnenud toomingad. See oli koht, mis kevadel varakult hakkas helisema linnulaulust. Toomingate õitsemise ajal laksutas seal ööbik ja siis oli Mahlamäe aleviku elanike armastatuim jalutuskoht. Rohtne, kaskede vahel looklev jalgrada ühendas Viljandi maanteed Tallinna maanteega. Nüüd on jalgraja asemel asfalteeritud tänav, millel liigub rohkem sõidukeid kui jalakäijaid. Tänav kannab valgetüvelisi kaski meenutavat nime Mahlamäe. See nimi on kandunud sama tänava ja Välja tee vahelisele suurmajade mikrorajoonile, ühtlasi sealsele kauplusele. Kui mälestuste kütkes Rapla elanik Mahlamäe tänaval kõndides läheneb mööda kerkivat tänavat suurmajadele, meenub talle tahtmatult selle paiga vana nimetus Tornimägi (eelmise sajandi lõpul ja käesoleva algul olnud selle künkal vaatetorn), millele mõttelend toob lisa: miks ei võiks suurmajade õuel ja ümber kohiseda paigale uue kohanime andnud puid mahlakandjaid?

J. Raidjõe

Vana Rapla kirik. Foto XIX saj. viimasest veerandist.

Rapla käesoleva sajandi algusaastail.

Mine lehele: <https://digikogu.raplakrk.ee/server/api/core/bitstreams/e16aad47-6c19-4bae-9861-629eef6c0ca8/content>